

THEODOR RÂȘCANU

RUGINOASA

mister, blestem și domnie
în palatul lui Cuza

I

A FOST ODATĂ...

Cu mult înainte de anul 1800, Ruginoasa era una dintre cele mai frumoase moșii boierești din Moldova de Sus. Prin întindere și bogății, întrecă și Stâncă Roznovanului, de lângă Iași, și Pașcanii Cantacuzinului, și multe dintre moșiile lui Toderiță Balș.

Pe vremea marelui logofăt Săndulache Sturdza, hotarele ei treceau peste granițele a trei județe – Iașiul, Romanul și Botoșaniul – și se întindeau până departe pe Valea Siretului, în sus până în vecinătatea Delenilor lui Ghica și în jos până spre Iași.

Moșia Ruginoasa avea, în acea perioadă, în cuprinsul miilor de fâlc¹ cât îi era întinderea, cordi străvechi în care picior de om încă nu călcase și nici securea nu intrase. Și mai avea mori pe

¹ Falcă – în Moldova, suprafață egală cu 14.323 de metri pătrați. (n. red.)

Siret și mori de vânt acolo unde nu erau ape, și heleșteie, și iazuri cu pește, și prisăci, și hanuri la drumul mare, la drumurile acelea ce duceau spre Iași sau spre Roman ori Botoșani. Cea mai mare parte din suprafața moșiei era acoperită cu păduri în care mișunau jivinele și din care nu se tăia decât atât cât era necesar pentru curtea boierească și cât li se cuvenea sătenilor pentru nevoile lor, cum era rânduiala pe atunci. Și mai avea moșia Ruginoasa pășuni întinse, izlazuri și suhaturi², sute de fălci, și ponoare³ și coclauri pe care turmele de oi și cirezile de vite nici nu puteau să le pască într-o vară, și fânețe ce rămâneau uneori necosite, căci ierbăritul lor depășea trebuințele curții și ale satului. Față de întreaga cuprindere a moșiei, locurile de arătură erau cele mai puține, căci țăranii nu puteau însămânța decât atât pământ cât puteau munci și cât aveau nevoie, iar boierul nu ținea pământ pe seama lui, căci doar nu făcea negoț cu grâne, iar ceea ce dijmua din ce produceau țăranii, adică partea cuvenită ca plată pentru folosința pământului, îi ajungea pentru îndestularea curții sale.

² Suhat – apă puțin adâncă, unde se adapă vitele. (n. red.)

³ Ponor – povârniș abrupt sau adâncitură formată prin prăbușirea, ruperea sau alunecarea unor straturi de teren. (n. red.)

Pe vremea aceea, înainte de tratatul ruso-turc încheiat la Adrianopol, nu se deschisese încă acele căi de comunicație care au prilejuit în Moldova dezvoltarea comerțului cu grâne. Acestea neavând căutare în afară, peste graniță, boierii moldoveni, care stăpâneau sute și mii și zeci de mii de fălci de moșie, ca și logofătul Săndulache Sturdza, nu cultivau pământul pe seama lor, ci îl dădeau țăranilor spre folosință, ei mulțumindu-se să perceapă redevențele stabilite de pravile și de obiceiul pământului ca plată pentru această folosință. Pământul de arătură, pe care sătenii însămânțau cu deosebire porumbul, îi îndestula și pe șerb, și pe stăpân deopotrivă, căci roadele pământului erau, pe vremea aceea, atât pentru țăran, cât și pentru boier, numai produs de consumație. Țăranul însă, deși nu era stăpân absolut pe o bucată a lui de pământ de cultură, ca astăzi, trăia poate mai fericit pe vremea aceea, căci boierul îi dădea pământ cât putea să-l muncească. Boierul avea interes să-i dea țăranului cât mai mult pământ în folosință, deoarece avea și el mai mult câștigat și cu atât mai îndestulată îi era curtea. În afară de acest pământ de cultură, țăranul mai avea dreptul la lemne din pădurea boierească și avea pășune din belșug pentru vitele lui. Aceasta fiind starea de lucruri, pe vremea aceea, când boierii erau stăpânii pământului, iar țăranii erau șerbi, locurile de arătură de pe o

moșie erau proporționale cu puterea brațelor de muncă de pe ea. Și de aceea pădurile, fânețele, suhaturile, pășunile, huciurile⁴ și ponoarele – când nu erau și râpi și coclauri și alte meleaguri nefolositoare – ocupau cea mai mare parte din întinderea unei moșii.

Logofătul Săndulache Sturdza, care a fost și mare vistiernic, avea mai multe moșii, dar nici-una nu-i era mai dragă decât Ruginoasa. Își alesese Ruginoasa ca loc de temeinică așezare și hotărî să-și odihnească acolo bătrânețile.

În locul curților vechi, din bătrâni, cu pereți de vălătuci, cum se făceau odată, cu cerdac de lemn și cu acoperiș de șindrila, logofătul ridică un măreț palat, cu două etaje, ca în târgul Iașului, după planurile unor meșteri străini. Moșnegii din satul Ruginoasa și chiar oamenii mai tineri care nu călcaseră niciodată în Iași nu văzuseră în viața lor o casă așa de mare; ei se minunau de puterea și de bogăția boierului lor.

— Adevărată curte domnească-i aiasta! spuneau ei.

Înălțată pe delușorul unde fusese altădată curtea veche, noua zidire albă părea un palat din povești.

⁴ Huciu – (regionalism) pădure mărunță și deasă. (n. red.)

RUGINOASA

mister, blestem și domnie în palatul lui Cuza

Abia când au văzut-o gata, după mai multe veri de când se tot lucra la ea, au înțeles oamenii din Ruginoasa și din partea locului de ce logofătul Săndulache Sturdza adunase atâtea fârtaie de piatră, pe care sute de cărăuși o aduseseră tocmai de la Repedea, de lângă Iași, și i-a pus pe țigani să facă, două veri de-a rândul, cărămidă și de ce a tăiat atâta pădure pentru arderea cuptoarelor de cărămidă și a doborât atâția stejari bătrâni pe care soarele mai multor veri a trebuit să-i usuce până-n inimă mai înainte de a intra pe mâna lemnarilor și de a se preface în scânduri și grinzi. Numai adunarea și pregătirea materialului de construcție au durat câțiva ani.

Pe vremea aceea, un cogeamite palat ca cel plănuit și ridicat de logofătul Săndulache Sturdza nu se făcea cu una, cu două.

Cei câțiva boieri mari, ca Sturdzeștii, Rosetteștii, Ghiculeștii, Bălșeștii, Cantacuzinii, fie că umblaseră prin străinătate, fie că auziseră numai despre felul cum erau așezările de țară ale nobililor poloni sau ale nobililor din Apusul civilizată, au început să-și ridice și ei, pe la moșiile de reședință statornică, palate și case mari, de zid și cu etaj, după chipul și asemănarea castelelor nobilimii apusene. Odăi multe și mari, tavane înalte, turnuri, turnulețe, felurite arhitecturi, după cum imitau cutare sau cutare stil care era la modă în Apus sau după capriciu și fantezie.

De jur împrejurul acestor palate sădeau, pe întinderi de zece-douăzeci de fălci, tot soiul de copaci de pădure și de ornament, precum și brazi aduși de la munte, împrejmuint aceste întinderi cu garduri mari din nuiele împletite sau cu zid de piatră, așa cum erau împrejmuite parcurile din jurul castelelor și al caselor de țară în Apusul european.

Săndulache Sturdza și-a croit un parc la Ruginoașă, cu alei nisipite și prunduite, cu tot felul de copaci de pe la noi sau de pe aiurea și cu brazi aduși de la moșiile lui de la munte. De asemenea, a mai sădit copăcei și tufari și tot felul de plante decorative, pe care un grădinar de la Viena, meșter în amenajarea parcurilor și a grădinilor, le-a așezat și le-a potrivit în așa fel încât să ofere ochiului priveliști dintre cele mai frumoase. Tot în parc a mai făcut și un iaz mare, în jurul căruia a sădit iovi⁵, răchite și sălcii pletoase.

După ce a mai ridicat acareturi⁶, grajduri de cai, șuri pentru rădvane⁷ și carete⁸, locuințe pentru servitori, a împrejmuit grădina și curtea cu

⁵ Iovă – specie de salcie care crește în pădurile de la munte. (n. red.)

⁶ Acaret – anexă la casa unei moșii. (n. red.)

⁷ Rădvane – trăsură de lux închisă, montată pe arcuri și trasă de mai mulți cai. (n. red.)

⁸ Caretă – trăsură elegantă și închisă, cupeu. (n. red.)

zid gros de piatră, având, din loc în loc, metereze, ca la cetate, pentru apărare în cazul vreunui atac din afară.

Desigur că Săndulache Sturdza nu s-a gândit, atunci când și-a împrejmuț curtea cu ziduri, că acele metereze medievale ar putea servi efectiv cândva... Vremurile medievale erau de mult trecute atunci când el a zidit curtea cea mare din Ruginoasa, iar meterezele de apărare, ca și stilul gotic în care își zidise casa, nu puteau avea decât un rost decorativ și nu înfățișau decât un fel de snobism al acelor boieri moldoveni care începușeră să imite și să adopte, după puterile lor, formele de viață seniorială din Occident.

De altfel, nici în epoca medievală, boierii noștri (care erau un fel de feudali numai în raporturile cu șerbii lor de pe moșie) nu au cunoscut acele cetăți de piatră ce serveau și pentru dominație, dar și pentru apărare. Nu au cunoscut castelele feudale, căci vechii noștri boieri nu se războiau nici între ei, ca seniorii feudali din Apus, nici cu suzeranul lor, ci erau pașnici stăpânitori de moșie. Când se războiau între ei, pentru vreo încălcare de hotar, făceau jalbe⁹ către domnie și se înfățișau la judecată înaintea domnului sau a divanului domnesc. Conacele și curțile lor de țară nu erau cetăți, ci simple și pașnice așezări

⁹ Jalbă – plângere, reclamație (făcută în scris). (n. red.)

de gospodărie, iar când năvăleau turcii sau tătarii, boierii își lăsau gospodăriile în voia lui Dumnezeu, cum își lăsau și țăranii colibe, și, laolaltă, se refugiau la munte. Boierii noștri nu purtau războaie, de unii singuri, fiecare pe socoteala lui, ori pentru socotelile lui, și niciunuia nu-i putea trece prin cap să înfrunte singur, închis în conacul său, năvala turcilor sau a tătarilor. Războaiele contra năvălitorilor erau purtate de obștea întregă, boieri și țărani deopotrivă, sub conducerea domnului, iar acele câteva cetăți care existau – Chilia, Cetatea Albă, Cetatea de Baltă, Cetatea Neamțului, Cetatea Hotinului – nu erau cetăți particulare. Așezate pe graniță, în cele patru colțuri ale Moldovei, acele cetăți erau locuri întărite, puncte strategice ale țării și făceau parte din sistemul de apărare.

Când Săndulache Sturdza și-a împrejmuțit așezarea de la Ruginoasa cu ziduri, el nu și-a închipuit că va avea de susținut vreodată un asediu din partea unei armate regulate sau chiar din partea altcuiva.

Împrejmuirea cu zid, în afara faptului că era mai de nădejde, mai temeinică și mai trainică, era și semn de mare boierie și, în armonie cu întreaga arhitectură a palatului, răspundea totodată și modei apusene.